

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES

A KOLOZSVÁRI „UNIO“ PÁHOLY ÉS MÚZEUMAI

A szabadkőművesség szervezetté alakulásától, 1717-től fogva kötelességének tartotta a haza, a nemzet szolgálatát az emberiség általános érdekeinek szem előtt tartásával.

A kolozsvári „Unio“ páholy legfőbb működési területeként jelölte meg Magyarország érdekeinek szolgálatát. Ezt az eltökéltségét már nevében is kifejezte. Az „Unio“ páholynevet választotta az 1887. május 30-án felavatott páholy számára a hét alapító mester: Deáky Albert ügyvéd, akitől a páholyalapítás eszméje származott, Haller Károly dr., a kolozsvári jogakadémia tanára, Herzog Ödön MÁV-főfelügyelő, Incze József ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, Kacsóh Lajos vasúti igazgatósági titkár, Kovács János, az unitárius gimnázium igazgatója és Szepessy Lajos, a Grasham biztosítási intézet igazgatója. A páholy elnevezése az 1848. március 15-ei tizenkét pont 12. pontjára, tehát „Magyarországnak Erdéllyel történő uniójára“ vonatkozott.

Az alapítókön kívül is számos kiválóság lépett a páholy tagjai sorába. Köztük többek között dr. Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, dr. Gyalui Farkas könyvtárigazgató, Fadrusz János szobrász, Petelei István író, Serly Lajos zeneszerző, dr. Janovics Jenő színigazgató, Ravasz László református teológiai tanár, Farkas Ödön zeneszerző, Nagy Károly kereskedelmi akadémiai tanár, dr. Genersich Gusztáv egyetemi tanár, Nagy Károly református teológiai tanár, Csifó Salamon unitárius teológiai dékán, Kincs Gyula, a zilahi református „Wesselényi“ kollégium igazgatója és a tantestület csaknem minden tagja, Teleki Sándor gróf és fia: Teleki László gróf és Teleki Sándor gróf, és még igen sok, közismert személyiség, összesen háromszázhuszonhat fő szerepel a páholy anyakönyvi bejegyzésében.

A város és környékének legjelesebb képviselőit tömörítő páholy első főmesterévé dr. Deáky Albertet választották.

A páholy alapította Brassóban a „Pannonia“ páholyt, Sepsiszentgyörgyön a „Siculia“ páholyt, Tordán a tordai, Désen a „Második Rákóczi Ferenc“ kört.

Tanítók Leányotthonát és „Rongyos Egyletet“ létesítettek. A fővárost követően elsőként alapították meg dr. Kresz Géza („Könyves Kálmán“ páholy) szabályzata szerint, dr. Haller Károly szervezésében a Kolozsvári Mentőegyesületet. A helyi Siketnéma Intézetet, a Kertészeti Egyesületet, a Vöröskereszt Népkonyháit segélyezték. Iparpártoló Országos Szövetséget kezdeményeztek. A háború idején a legelesettebbeket segélyezték. A segítséget a páholy vezetői: dr. Fabinyi Rudolf, dr. Apathy István, dr. Thiering Oszkár, dr. Genersich Gusztáv nagy szakértelemmel, áldozatkészen szervezték meg. Az ifjúsággal foglalkoztak különösen sokat. Erkölcsi nevelésüket igen fontosnak tarották: hazaszeretetre sarkallták a fiatalságot.

A kultúra, a hazafiság szolgálatában már a XVIII. századi páholy Történelmi Társulatot, Nyelvvédő Társaságot, Kéziratkiadó Társaságot létesített. Támogatta a magyar színjátszást. A páholy lelke, Aranka György Kazinczyval folytatott levelezésében adott minderről hírt.

Az 1887-ben alapított „Unio” páholy már a múlt században megkezdte egy szabadkőműves múzeum szervezését, — feltehetően a páholyházban.

Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület már 1884. december 27-én megkezdte működését. A páholy bekapcsolódott Magyarország erdélyi részében a hazafiság fejlesztésének a nemzeti irányú művelődés által történt segítségébe, tehát az EMKE tevékenységébe. A nemzeti kultúra intézményeit segítették: hazafias nyomtatványokat adak ki. Az EMKE főtitkára Sándor József, főpénztárosa Merza Lajos, jegyzője dr. Csernátory Gyula, ellenőre Szekula Ákos és a többi tisztségviselő legtöbbje az „Unio” páholy tagja volt. Ők kezdeményezték a Mátyás király lovasszobor pályázatát, amelyet 1894-ben Fadrusz János nyert meg, a páholy tagja. 1902-ben leleplezték a nagy szobrásznak ezt a remekművét.

A kolozsvári Múzeum ötletét 1829-ben Bölöni Farkas György vetette fel. Ekkor már a szabadkőműves gróf Széchenyi Ferenc megalapította a Magyar Nemzeti Múzeumot és a Nemzeti Könyvtárat 1802-ben. Az 1841-43-as erdélyi országgyűlés elhatározta az Erdélyi Országos Múzeum létesítését. Az Országgyűlés 1842-ben százezer forintot ajánlott meg a kolozsvári múzeum céljaira. 1859-ben országos gyűjtést rendeztek ennek érdekében. Ekkor gróf Mikó Imre vette kézbe a szervezést. 1859. november 23-26-án alakuló közgyűlést rendeztek. Gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyiye” a Múzeumnak ajándékozta az épületet és az azt körülvevő kertet. Szobrát itt avatták fel később.

A Múzeum tárai: Érem- és Régiség, Ásvány, Néprajz, Orvosi-természettudományi, Bölcséleti, Nyelv- és történettudományi. Ez utóbbi kettőben tudományos működés is folyt. 1872-ben az egyetemmel kötött szerződés alapján az egyetem tanárai „múzeumóri” feladatokat láttak el. Évente küldték a jelentést az EMKE-nek. Dr. Apáthy István az Állattárról és Ásványtárról. Ez utóbbiban helyezték el Kossuth Lajos és Haynald érsek gyűjteményét is. A Mikó-féle nyaralóban kapott otthont ez a gyűjtemény. Az EMKE levéltára a Szent György tér és a Trefort és Mikó utca sarkán helyezkedett el. A Múzeum többi része Kőváry László „őr” irányítása alatt a Bánffy-palotában került elhelyezésre.

Mindez Kelemen Lajos: „Az Erdélyi Múzeum Egyesület múltja és jelene” című, forrásértékű leírásában megtalálható (1909).

Brassai Sámuel szerkesztésében adták ki az Erdélyi Múzeum című folyóiratot. Ennek ötletét 1813-ban Döbrentei Gábor vetette fel.

Az EMKE védnökségével a páholy alapította meg az Erdélyrészi Kárpát Egyesületet. Magyarország erdélyi részének turisztikai művelése, természeti szépségeinek, néprajzának ismertetése, különösen fürdőinek érdekében, a hazai és külföldi személyforgalom emelése volt a céljuk a nemzetiségeknek megnyerésével együtt.

Első társelnökét, báró Feilitzsch Arthúrt 1894-ben választották az „Unio” páholy főmes-terévé. 1881-ben vették fel a máramarosszigeti „Tisza” páholyból. Csak 1893-ban került Kolozsvárra. Az EKE pénztárosa, Merza Gyula is az „Unio” páholy tagja volt. Útikönyveket adtak ki, tájékoztatókat, térképeket, tájképeket, évkönyveket és az Erdély című folyóiratot magas tudományos színvonalon, nyelvészeti, történeti, néprajzi, fürdőügyi mellékletekkel. Megállapították a helyes helyneveket, és ezeket hivatalossá tették. Szabó T. Attila irányításával megindult a módszeres helynévgyűjtés, néprajzi gyűjtés. A tájakat alkalmassá tették a kirándulásokra: számos menedékházat építettek, útjelzéseket, tájékoztató táblákat helyeztek el, gondozták az utakat. Felkeresték a műemlékeket, természeti ritkaságokat, kalauzt biztosítottak, utazásokat szerveztek és kirándulásokat, többek között Vasvári Pál halálának színhelyére. A kirándulásokról leírások jelentek meg az Erdély című folyóiratban. Ezt a lapot a tagok ingyen kapták. Népszerű tudományos előadásokat rendeztek. Elkészítették Erdély első útikönyvét. Gyűjteményeket alapítottak, szakirodalmat gyűjtöttek. Természettudományi (növény, ásvány, kőgyűjtemény, régészeti, néprajzi) gyűjteményt állítottak össze, a tagságon kívül a helyi lakosságot is bevonva a munkába. Számos más városban létesítettek központot, Radna Borberekén még fürdőt is.

1440. február 23-án született Mátyás király Kolb István házában. Ezt a házat a király mentesítette a közterhek alól, I. Rákóczi György a városnak adta. 1900-ban helyreállították, és sok vitát követően Széll Kálmán miniszterelnökhöz történt folyamodás után az 1600 műtárgynak kiállítása céljából öt évre megkapta a Múzeum ezt az épületet. Történeti, fürdőügyi és néprajzi gyűjteménye méltó helyet talált Mátyás király szülőházában. Könyvtár, térképtár és képtár egészítette ki. Dr. Semayer Vilibárd nyitotta meg, a Magyar Nemzeti

Múzeum Néprajzi Osztálya igazgatója. Itt állították ki a Mátyás király szobor-pályázatra beérkezett pályaműveket, köztük a szabadkőműves Köllő Miklósét és Róna Józsefét. (A Madách és a Klapka-szobor alkotói ők voltak!).

Dr. Deáky Albert, a páholy alapító főmestere 1846. márcus 15-én született Kolozsvárott. Édesapja országgyűlési képviselőként elkísérte a kormányt Szegedre, majd ott kolerában meghalt. Anyja és nagybátyja, Tunyogi Csapó József kolozsvári jogakadémiai tanár nevelte. Kolozsvárott, majd Zilahon végezte el középiskoláit, Eperjesen jogot tanult. 1867-ben Zilahon főjegyzője és törvényszéki bíró lett, majd Kolozsvárott ügyvédi irodát nyitott. 1872-ben társaival megindította a „Márczius 15-i állandó bizottság”-ot, és haláláig elnöke maradt. Ünnepek szervezéséhez adott országosan útbaigazításokat. 1875-ben a „Baloldali” című lapot szerkesztette, Függetlenségi Pártot alakított és résztvett az „Ellenzék” alapításában. 1877-ben feleségül vette Tamásy János 1848-49-es honvédfőhadnagy, egyetemi questor lányát, Etelkát. Attila, Loránd és Iván nevű fiai születtek. Felesége 1889. július 2-án meghalt. Résztvett az EMKE alapításában, tagja volt a központi választmányának és direktóriumnak. Ő szervezte az EMKE női és férfi választmányát, melyeknek ügyvezető alelnöke volt. 1891. februárjában vezetése alatt alakult meg az Országos Történelmi Ereklye Múzeum a „Kossuth Lajos Asztaltársaság” keretében. Ekkor az alapítók felhívták a nemzetet, hogy gyűjtsék össze 1848. március 15. emlékeit. Ezt támogatta a város polgármestere: Szvacsina Géza, a páholy tagja is. Még ekkor 13 honvéd élt a szabadságharc résztvevői közül. A gyűjtést segítette az aradi „Kölcsey-Egylet” is. Eredeti Kossuth-tárgyak: turini asztala, könyv-állománya, mellszobra is birtokukban volt. A részek: I. Kossuth Lajos-pénzek. II. Ereklyék. III. Proklamációk. IV. Életrajzok. V. Arcz- és Csataképek. VI. Kéziratok (köztük Krivácsié, Jeszenszkyé) VII. Könyvek. VIII: 1848-49 hírlapjai. IX. Rávonatkozó hírlapi cikkek.

Listát készítettek a gyűjtemény állományáról. Megkeresték a honvéd-egyleteket, hogy a képeket azonosítsák. Életrajzokat kértek a felismert személyekről. Külön értékes Kossuth-gyűjteményt hoztak létre. Március 15-én rendszeresen megünnepezték Kossuth tiszteletére még a Lajos-napot is. Ellátogattak Vasvári Pál halálának színterére és Vízaknára. Ott 1849-ben, a csata folyamán az ellenséges támadás következtében a honvédek nem tudtak eleget tenni Bem rendeletének, hogy menjenek templomba. A kirándulás alkalmával pótolták a mulasztottakat.

Deáky Albert dr. megalapította 1872-ben, és haláláig szerkesztette a Történelmi Lapokat. Ez a lap is a szabadságharc eseményeit gyűjtötte össze, és közreadta. Külön könyvtárt is megjelentetett. Ezek közé tartozó egyik történetében az „Unio” páholy tagja: Koós Ferenc tanfelügyelő írta le az édesapjától hallott történetet a szabadságharc honvédeiről és Guyon tábornokról. Koós Ferenc édesapja ugyanilyen néven vett részt Mátyás-huszárként a szabadságharcban. Történelmi felolvasásokat is tartottak ipari tanulóknak. Azokról a diákokról emlékeztek meg, akik 1848-ban önként mentek el katonai szolgálatra a haza védelmére.

Dr. Deáky Albert — mint a páholy nevezte őt: „Albertünk” — még ezeken kívül is számos kulturális, közgazdasági és emberbaráti intézménynek elnöke, vagy csak tagja volt, többek között Kolozsvár szabad királyi város törvényhatóságának is.

1903. május 26-án, 57 évesen halt meg. A gyászjelentést az általa megalapított Országos Történelmi Ereklye Múzeum adta ki 1903. május 26-án. A temetést 1903. május 28-ára, csütörtök délután 5 órára tűzték ki a Kossuth Lajos utca 24. számú házatól a kolozsvári köztemetőben levő családi sírboltba, református szertartás szerint. A páholy „Albertünk” emlékére alapítványt létesített.

Jelenleg ezekből a múzeumokból egyik sem működik, mert nincsen rá lehetőség. Az Erdélyi Múzeum Egyesület feléledt, de nincs állandó, megfelelő helyisége, mert jogos tulajdonát nem kapja vissza ismételt kérése ellenére. Az Erdélyi Múzeum című lap nagyon nagy nehézségek közepette ugyan, de él.